

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΑΚΗΣ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ**

**ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ
ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ
ΚΑΙ ΘΡΑΚΗ
6, 1992**

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1995

Χ. ΚΟΥΚΟΥΛΗ-ΧΡΥΣΑΝΘΑΚΗ - Ι. ΑΣΛΑΝΗΣ - Φ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΡΟΜΑΧΩΝΑΣ - ΤΟΡΟΛΝΙČΑ
ΕΝΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΛΛΗΝΟΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗΣ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ

Σε συνάντηση των προϊστορικών αρχαιολόγων, που πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια των Semaines Philippopolitaines στα 1978, μου μίλησε για πρώτη φορά η Η. Todorova, καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο του Τυρνovo και μέλος του Αρχαιολογικού Ινστιτούτου της Σόφιας για τον προϊστορικό οικισμό κοντά στο χωριό Τορπολνιça διασχίζονταν από τη μεθοριακή γραμμή Ελλάδας-Βουλγαρίας. Συζητήσαμε τότε το ενδεχόμενο μιας κοινής ελληνοβουλγαρικής έρευνας στον προϊστορικό αυτό οικισμό, τον οποίο μοιραζόμαστε οι δύο γειτονικοί λαοί. Πέρα από την συναισθηματική επένδυση — *Το Μετέωρο Βήμα του Πελαργού* στην ταινία του Θ. Αγγελόπουλου πραγματοποιήθηκε μετά από αρκετά χρόνια— η συνεργασία αυτή περιείχε ένα σαφή ερευνητικό στόχο: την εντόπιση των πολιτιστικών στοιχείων που οι πολιτισμοί του Αιγαίου και των Ηπειρωτικών Βαλκανίων αντήλασσαν ακολουθώντας την κοιλάδα που είχε ανοίξει στην πορεία του από βορρά προς νότο ο ποταμός Στρυμόνας, πριν καταλήξει στον ελληνικό κόσμο του Αιγαίου, από τον οποίο έλαβε τη μορφή θεού τὸ ἄγνόν ρέεθρον Στρυμόνος¹.

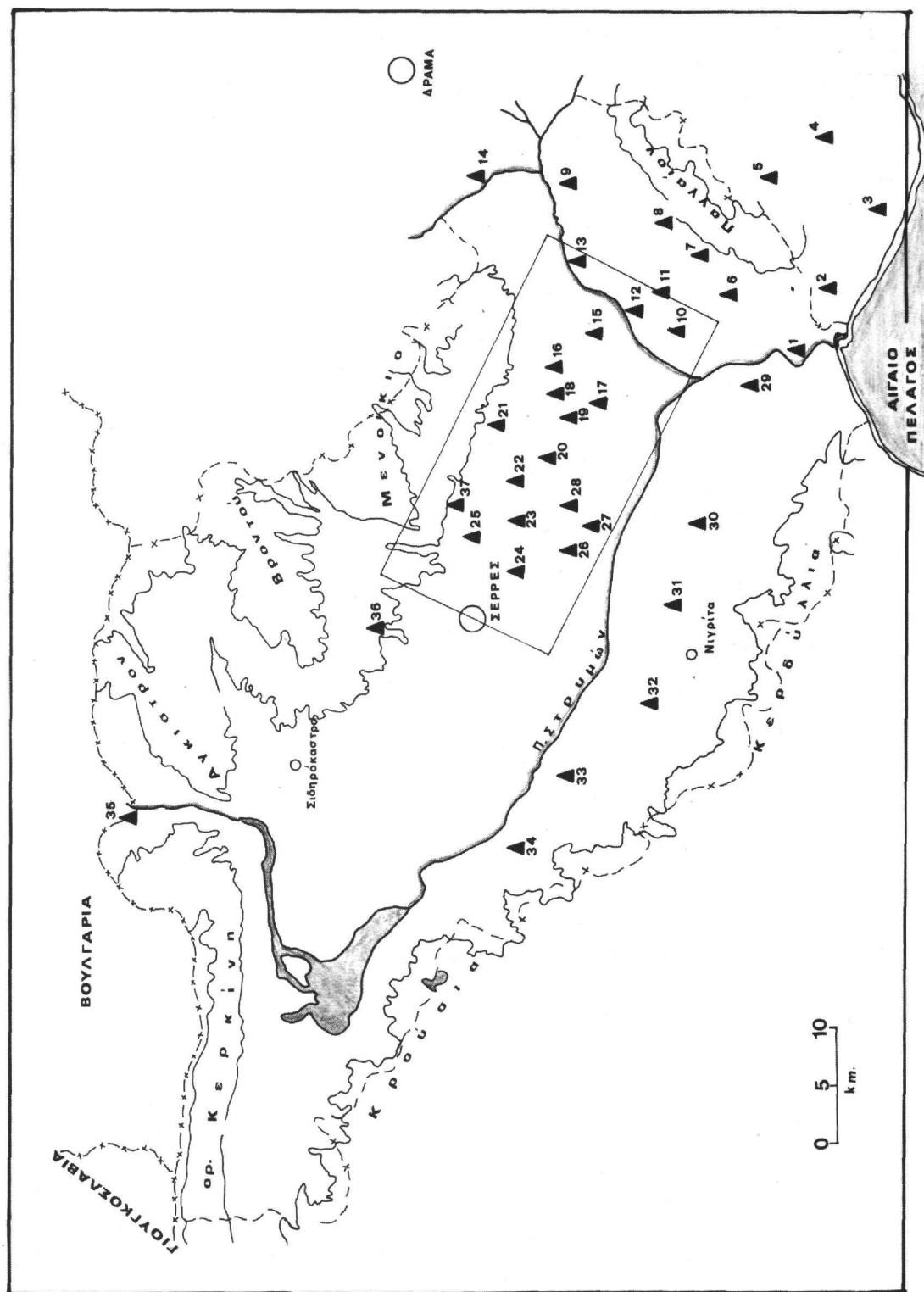
Ελληνική έρευνα

Η κοιλάδα του Στρυμόνα, όπου έχουν αναπτυχτεί σημαντικές πόλεις των ιστορικών χρόνων του μεγέθους και της ακτινοβολίας της αρχαίας Αμφίπολης, έχει γίνει ήδη αντικείμενο συστηματικής επιφανειακής και ανασκαφικής αρχαιολογικής έρευνας. Εκτός από τις συστηματικές ανασκαφές που πραγματοποιήθηκαν σε θέσεις κυρίως ιστορικών και σε πολύ μικρότερης έκτασης προϊστορικών χρόνων η επιφανειακή έρευνα έχει εντοπίσει σημαντικό αριθμό προϊστορικών θέσεων. Οι ως τώρα αρχαιολογικές έρευνες στη λεκάνη των Σερρών² έχουν δείξει ότι οι οικισμοί αναπτύχθηκαν όχι μόνο στο νεογενές της πεδιάδας, αλλά κυρίως στις διαδοχικών υψομέτρων αναβαθμίδες των υπωρειών των ορεινών συγκροτημάτων που πλαισιώνουν την κοιλάδα του Στρυμόνα (Σχ. 1). Αυτό φαίνεται καθαρότερα δυτικά του Στρυμόνα στην ημιορεινή περιοχή της Βισαλτίας³. Στο χάρτη της εικόνας 1 είναι φανερό

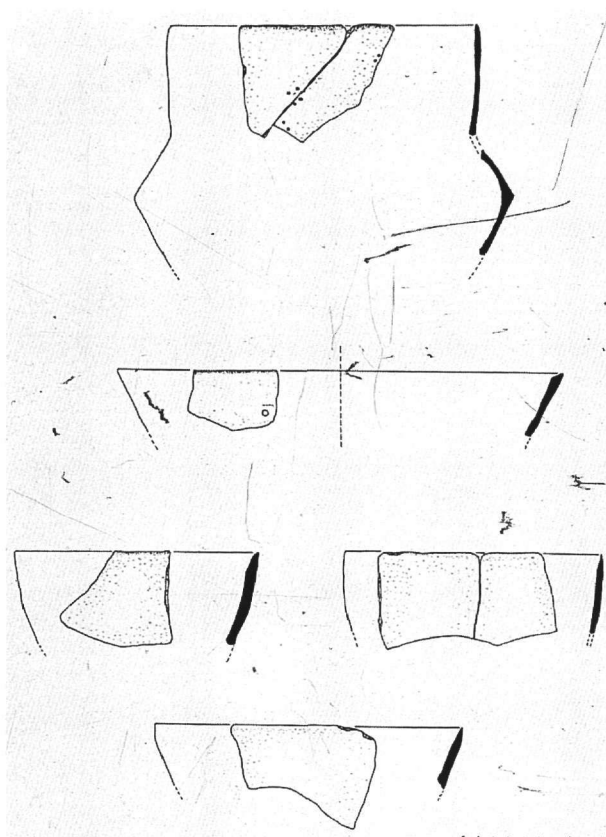
1. Αισχύλου Πέρσαι, 497.

2. M. Photiades, Economy, Ecology and Settlement among Subsistence Farmers in the Serres Basin, Northeastern Greece 5000-1000 B.C., University Microfilms International (1985) Ann Arbor Michigan USA-London, England.

3. Πρβλ. Δ. Γραμμένος - Μ. Φωτιάδης. Από τους προϊστορικούς οικισμούς της Ανατολικής Μακεδονίας, Ανθρωπολογικά Ι, 1987, 52 πιν. 20. Ο αριθμός των προϊστορικών οικισμών στην περιοχή της Βισαλτίας αυξήθηκε με τις πρόσφατες επιφανειακές έρευνες της ΙΗ' Εφορείας Αρχαιοτήτων (Β. Πούλιου κ.α.).

Σχ. 1. Χάρτης προϊστορικών οικισμών κοιλάδας Στρυμόνα.

Σχ. 2. Σχέδια κεραμικής προϊστορικού οικισμού κοινότητας Χριστού Σερρών.

προς το παρόν ένα μεγάλο κενό νεολιθικών θέσεων στην άνω περιοχή του κάτω ρου του Στρυμόνα. Το κενό αυτό αναμφισβήτητα σχετίζεται με την παλαιογεωμορφολογία της περιοχής αυτής, καθώς και με τις γεωμορφολογικές μεταβολές που έχουν προκληθεί από τις προσχώσεις του ποταμού αλλά και από τα προπολεμικά και μεταπολεμικά τεχνικά έργα με τα οποία πραγματοποιήθηκε η αποξήρανση της λίμνης του Αχινού, η αλλαγή της κοίτης του Στρυμόνα, η τεχνητή λίμνη της Κερκίνης και τα αντιπλημμυρικά έργα.

Η ορεινή ωστόσο περιοχή που πλαισιώνει την κοίτη του Στρυμόνα, η περιοχή της αρχαίας Σιντικής, όπου τοποθετείται και η αρχαία Ηράκλεια Σιντική⁴ δεν έχει υποστεί σημαντικές γεωμορφολογικές αλλαγές. Στην περιοχή αυτή, στις υπώρειες του ορεινού συγκροτήματος όπου διαμορφώνονται είτε αυτοτελή οροπέδια είτε αναβαθμίδες, η παρουσία προϊστορικών θέσεων είναι ακόμα εξαιρετικά σποραδική λόγω και της περιορισμένης ακόμα σε έκταση αρχαιολογικής έρευνας.

4. Η θέση της Ηράκλειας Σιντικής δεν έχει εντοπιστεί ακόμα με ασφάλεια. Οι K. Miler, *Itrineraria romana* (1916) 583 κ.ε. Δ. Σαμσάρης, *Ιστορική Γεωγραφία της Ανατολικής Μακεδονίας κατά την αρχαιότητα* (1976) 120-123 προτείνουν την ταύτισή της με το Σισηρόκαστρο, αλλά η F. Papazoglou, *Les Villes de Macedoine à l'époque ramaine*, BCH suppl. XVI (1988), 37ο την αναζητεί στη δεξιά όχθη του Στρυμόνα, όπου ρητά την τοποθετούν οι πηγές. Το θέμα παραμένει ανοιχτό.

Οι ανασκαφές στη βυζαντινή ακρόπολη Σιδηροκάστρου έδωσαν ωστόσο τις πρώτες ενδείξεις για την κατοίκηση της οχυρής ακρόπολης στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού και στην Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου⁵, ενώ στο οχυρό λόγο «Παλιό-καστρο» της κοινότητας του Στρυμονικού έχει εντοπιστεί οικισμός της Ύστερης Νεολιθικής Εποχής⁶. Ενδείξεις για την κατοίκηση στη Νεολιθική Εποχή και της ημι-ορεινής περιοχής ανατολικά της κοίτης του ποταμού προέκυψαν πρόσφατα με την εντόπιση προϊστορικού οικισμού σε πλαγιά λόφου ανατολικά της Κοινότητας Χριστού (Εικ. 1). Τα σχήματα των αγγείων (τετραποδικά αγγεία, συχνή παρουσία της καρινόσχημης παρείας) αλλά και η επεξεργασία της επιφάνειας των αγγείων (μελανόχρωμη αδρή η στιλβωμένη επιφάνεια συχνά και με εγχάρακτη η στικτή διακόσμηση) παραπέμπει στη φάση I-II της Παραδημής⁷, φάση I-II των Σιταγρών⁸, φάση I του Ντικλί Τας⁹ (Σχ. 2 - Εικ. 1).

Βουλγαρική έρευνα

Η D. Stojanova-Serafimovna έδωσε στα 1970 την πρώτη έκθεση για τους προϊστορικούς οικισμούς της περιοχής του άνω ρου του Στρυμόνα¹⁰. Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον αυτής της έρευνας είναι η εμφάνιση χαρακτηριστικής γραπτής νεολιθικής κεραμικής του γνωστού ως κεραμικής τύπου Ακροποτάμου¹¹ (Εικ. 2). Η εμφάνιση αυτής της αιγαιακού τύπου κεραμικής στη Βαλκανική ενδοχώρα κέντρισε, όπως ήταν φυσικό το ενδιαφέρον των Βουλγάρων αρχαιολόγων. Ακολούθησε στα 1977, 1978 συστηματική ανασκαφική έρευνα στους δύο οικισμούς Balgarčevo¹² και Strumsko¹³, όπου είχε εμφανιστεί η κεραμική τύπου Ακροποτάμου. Παράλληλα οργανώθηκε πρόγραμμα επιφανειακής έρευνας στο μέσο ρου του Στρυμόνα από πολωνοβουλγαρική ομάδα¹⁴.

Στα 1980 η H. Todorova άρχισε την ανασκαφή στον νεολιθικό οικισμό Topolnica¹⁵ στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα και στα 1981 ακολούθησε η ανασκαφή στον προϊστορικό οικισμό του Slatino στην περιοχή του Kustendil από τον Čochadžiev¹⁶.

5. ΑΔ 42, 1987, Χρον. 465, πιν. 271α1.

6. Δ. Γραμμένος - Μ. Φωτιάδης, *Ανθρωπολογικά* I 1970, 53, αρ. 66.

7. G. Bakalakis - A. Sakellariou, *Paradimi* (1981) taf. 34,1 taf. 60,1-2.

8. C. Renfrew, *Sitagroi* (1986) 371, fig. 11,2 nr. 5, fig. 11,3 nr 11.

9. Seferiades, *BCH* (107) 1983, 648-650, fig. 10,16.

10. D. Stojanova-Serafimovna, *Sites préhistoriques près de village Blagoevgrad* (βουλγ.), *Archeologia* XII (1970) 69-81.

11. Γ. Μυλωνάς - Γ. Μπακαλάκης, *The site of Akropotamos and the Neolithic Period of Macedonia*, *AJA* 45, 1941, 558 κ.ε.

12. L. Permičeva - L. Koulov, *Fouilles du site préhistorique près du village de Balgarčevo dep. de Blagoevgrad* (βουλγ.) *AOP* 1978, 1979-1984, 1986, 1987.

13. L. Perničeva - G. Kulov, *Fouilles du site préhistorique près de village Stumsko*, *AOP* 1978, 1979.

14. L. Perničeva, *Prehistory of the Strumešnica valley*, *The Lower Strumešnica Valley in Prehistory*, in: *Ancient and Early Medieval Times*, Krakow 11-34.

15. H. Todorova - J. Bojadžiev, *AOP* 1981, 1985, 1986.

16. S. Čochadžiev, *Frühaneolithische Keramik aus der prähistorischen Siedlung bei Sla-*

Στα 1985 άρχισε επίσης η ανασκαφή στον προϊστορικό οικισμό του χωριού Damianiča¹⁷ στην ανατολική όχθη του Στρυμόνα, σε μικρή απόσταση από την Topolnica.

Μολονότι βρίσκεται έξω από την πολιτιστική και χρονική ομάδα που αντιπροσωπεύουν οι παραπάνω οικισμοί θα πρέπει να αναφέρουμε και την ανασκαφή της L. Perničeva στο νεολιθικό οικισμό του Kovatchevo στην ανατολική όχθη του Στρυμόνα σε μικρή απόσταση από τα σύνορα ο οποίος χρονολογείται στην Πρώιμη Νεολιθική Εποχή¹⁸.

Όλες οι παραπάνω ανασκαφές είναι γνωστές από μικρής ως επί το πλείστον έκτασης ανακοινώσεις¹⁹.

Συνοφίζοντας τα πρώτα συμπεράσματα από τις παραπάνω προϊστορικές έρευνες στο μέσο ρου του Στρυμόνα μπορούμε να επισημάνουμε τις πολιτιστικές σχέσεις που εμφανίζουν οι οικισμοί της κοιλάδας του μέσου ρου του Στρυμόνα με νεολιθικούς οικισμούς της Ανατολικής κυρίως Μακεδονίας. Οι σχέσεις αυτές αρχίζουν από την Πρώιμη Νεολιθική Εποχή όπως φαίνεται από τη σύγκριση γραπτής κεραμικής του Kovatchevo²⁰ με την αντίστοιχη κεραμική της τούμπας Σερρών²¹ (Σχ. 3, 4) και συνεχίζονται στις επόμενες περιόδους της Νεολιθικής Εποχής, όπως προκύπτει από την εμφάνιση σε προϊστορικούς οικισμούς του άνω ρου του Στρυμόνα όπως π.χ. του Statino²² γραπτής κεραμικής τύπου black on red (Σχ. 5) ή τύπου Ακροποτάμου (Σχ. 6).

Η παρουσία των δυο παραπάνω χαρακτηριστικών κατηγοριών γραπτής νεολιθικής κεραμικής σε συνδυασμό και με τις σχέσεις που επισημαίνονται σε άλλες κατηγορίες διακοσμημένης κεραμικής (π.χ. στην εγχάρακτη κεραμική) στα ειδώλια εργαλεία και μικροαντικείμενα, καθώς και στον τύπο των οικισμών προσδιορίζει μια πολιτιστική κοινή, που διαμορφώνεται στη Νεολιθική Εποχή μέσα από τις οικονομικές και πολιτιστικές ανταλλαγές που πραγματοποιούνται ανάμεσα στο βορρά και στο νότο μέσα από την κοιλάδα του Στρυμόνα.

Προϊστορικός οικισμός Προμαχώνας-Topolnica

Ο προϊστορικός οικισμός των ελληνοβουλγαρικών συνόρων, ο οποίος είναι σήμερα μοιρασμένος στα χωράφια του εγκαταλειμμένου ελληνικού χωριού της Μεσαίας

tino StP 8, 1986, 185-202. Πρόκειται για το βορειότερο όριο διάδοσης της κεραμικής τύπου Ακροποτάμου (Slatino IV).

17. L. Perničeva - G. Koulova, AOP 1985, 1988.

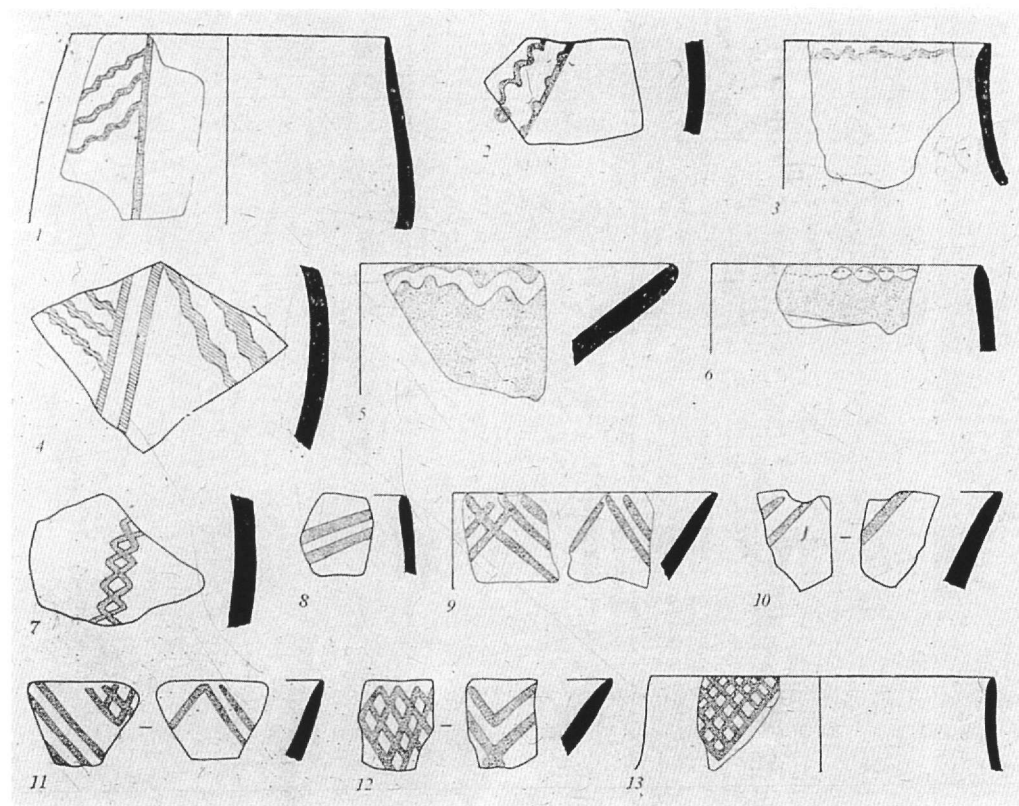
18. L. Perničeva, Le site de Kovatchevo, neolitjique anecin, dans le department de Blagoevgrad, StP 10, 1990, 142-199.

19. Οι ανακοινώσεις τις οποίες δίνουν κάθε χρόνο οι βούλγαροι αρχαιολόγοι σε ετήσιες συναντήσεις δημοσιεύονται στα βουλγαρικά από το 1977 κ.ε. με τον τίτλο «Ανακαλύψεις και Ανασκαφές» αλλά είναι δυσπρόσιτες.

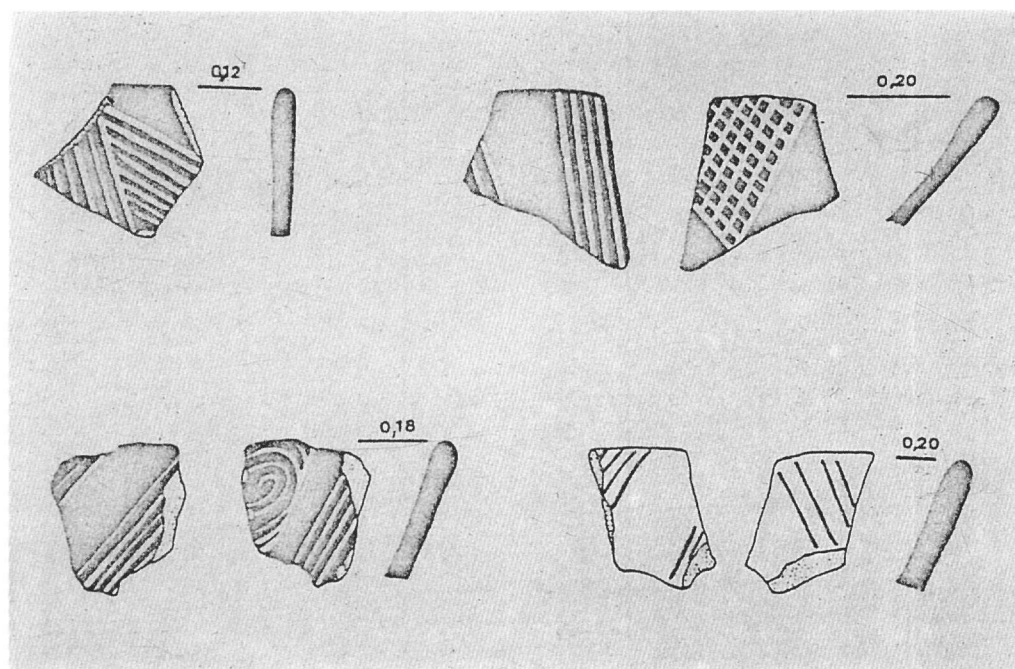
20. L. Perničeva, Studia Praehistorica 10, 1990, pl. XI, 22.

21. M. Photiades, ό.π., πιν. V. 7.

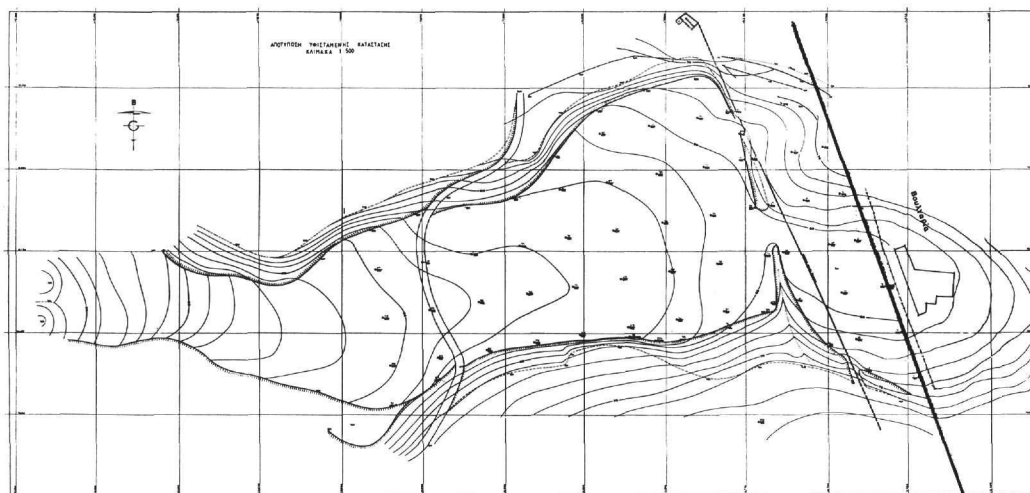
22. St. Čochadžiev, Über die Frage der Chronologischen Stellung der bemalten Keramik im Stil «Akropotamos - Galepsos», StP. 11-12, 1992, 177, 183.

Σχ. 3. Kovatchevo - Γραπτή κεραμική της Αρχαιότερης Νεολιθικής.

Σχ. 4. Τούμπα Σερρών - Γραπτή κεραμική της Αρχαιότερης ? Νεολιθικής.

Σχ. 5. Τοπογραφικό διάγραμμα των δυο λόφων του προϊστορικού οικισμού.

Νέου Πετριτσίου και της Topolniča, του πρώτου βουλγαρικού χωριού μετά το ελληνικό χωριό του Προμαχώνα, επιλέχτηκε ως σημείο συνάντησης της ελληνικής και της βουλγαρικής έρευνας για τη μελέτη των πολιτιστικών σχέσεων, τις οποίες ανέπτυξαν οι νεολιθικές κοινότητες της Ανατολικής Μακεδονίας και της Βαλκανικής ενδοχώρας μέσα από την κοιλάδα του Στρυμόνα.

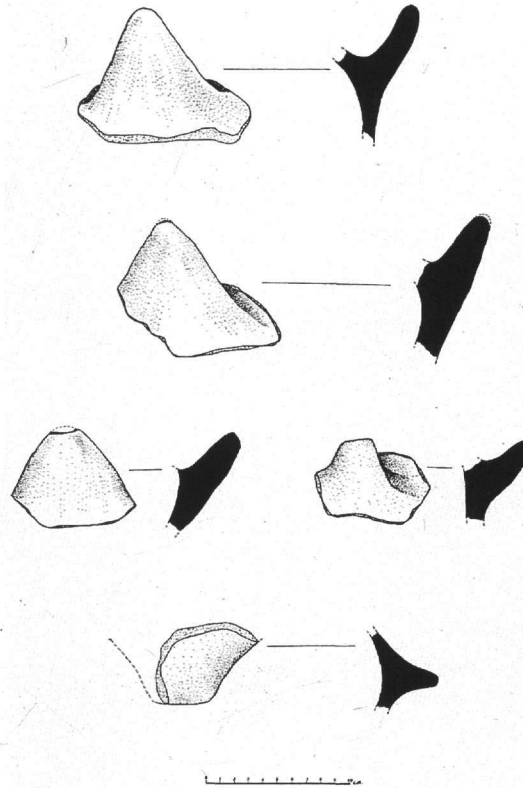
Το πρόγραμμα της ελληνοβουλγαρικής συνεργασίας περιλαμβάνει αρχικά τη διενέργεια δύο παράλληλων ανασκαφών στο ελληνικό και στο βουλγαρικό έδαφος και εν συνεχεία την από κοινού μελέτη και δημοσίευση του αρχαιολογικού υλικού. Ελπίζουμε επίσης ότι πριν από την τελική δημοσίευση θα μας δοθεί η δυνατότητα να πραγματοποιήσουμε μια κοινή ανασκαφική έρευνα ενοποιώντας τους δύο ανασκαφικούς τομείς πάνω από τη γραμμή των συνόρων.

Η βουλγαρική πλευρά έχει ήδη προχωρήσει το ανασκαφικό της πρόγραμμα. Η ελληνική πλευρά άρχισε μόλις φέτος με μια πρώτη επιφανειακή έρευνα και τοπογράφιση του προϊστορικού οικισμού.

Τα αποτελέσματα της πρώτης επιφανειακής έρευνας στο ελληνικό έδαφος, στην οποία συμμετέχουν ως μόνιμοι συνεργάτες και ο Ι. Ασλάνης και η Φωτεινή Κωνσταντοπούλου, παρουσιάζονται σ' αυτή τη συνάντηση περισσότερο για να γνωστοποιηθεί το πρόγραμμα.

Αφήνοντας πίσω το Σιδηρόκαστρο και αριστερά μας το Νέο Πετρίτσι και προχωρώντας δίπλα στον Στρυμόνα διασχίζουμε το τελευταίο φυλάκειο και τις εμφανείς συνοριακές οχυρώσεις και καταλήγουμε στη συνοριακή πυραμίδα 63 (Εικ. 3), η οποία έχει στηθεί πάνω στον προϊστορικό οικισμό. Ο οικισμός εκτείνεται σε δύο συνεχόμενους λόφους, από τους οποίους ο ανατολικός διασχίζεται από τη γραμμή των συνόρων (Εικ. 4). Ο ανατολικός λόφος πλαισιώνεται από δυο ρέματα, αλλά η επίπεδη κορυφή του επικοινωνεί στα ΒΔ με ισόπεδη λωρίδα γης με ένα δεύτερο λόφο, όπου συνεχίζονται οι επιφανειακές ενδείξεις κατοίκησης της νεολιθικής περιόδου.

Ο βουλγαρικός ανασκαφικός τομέας βρίσκεται στον ανατολικό λόφο αμέσως

Σχ. 6. Γλωσσόσχημες αποφύσεις από μεγάλα αποθηκευτικά ή μαγειρικά σκεύη.

μετά την οργωμένη νεκρή ζώνη των συνόρων (Εικ. 5).

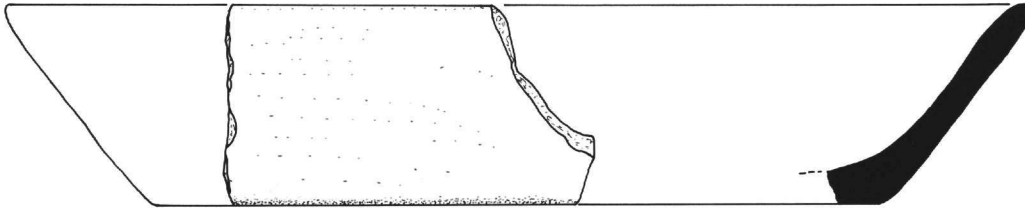
Η περιοχή του προϊστορικού οικισμού δεν φαίνεται να έχει υποστεί σημαντικές γεωμορφολογικές αλλαγές. Αυτές πρέπει να ήταν ήδη συντελεσμένες όταν άρχισε στη Νεολιθική Εποχή η κατοίκηση του λόφου. Γεωμορφολογικές ωστόσο αλλαγές δεν πρέπει να αποκλειστούν ανατολικά του οικισμού δίπλα στον ρου του Στρυμόνα, με τον οποίο πρέπει να είχε άμεση επικοινωνία ο οικισμός. Η μελέτη της παλαιογεωμορφολογίας αποτελεί βασική προϋπόθεση για να εντοπίσουμε το φυσικό χώρο, με βάση τον οποίο διαμορφώθηκε η γεωργοκτηνοτροφική οικονομία του οικισμού.

Ο νεολιθικός οικισμός των συνόρων εντάσσεται στους νεολιθικούς οικισμούς που εγκαθίστανται στις πρώτες αναβαθμίδες των ορεινών συγκροτημάτων που πλαισιώνουν κοιλάδες ποταμών ή λεκάνες κατά τα πολύ καλά γνωστά παραδείγματα οικισμών της λεκάνης των Σερρών και της Δράμας²³. Συνδυάζει την κατοχή των προσφερόμενων για την καλλιέργεια και τους βοσκοτόπους λόφους με την πρόσβαση στην πεδιάδα και στο ποτάμι αλλά και στη δασωμένη ορεινή περιοχή.

α. Ο τύπος του οικισμού

Ανεξάρτητα από την παλαιογεωμορφολογική εικόνα του άμεσου περιβάλλοντος

23. D. Davidson, Sitagroi, fig. 3,2. M. Photiades, ό.π., χάρτης 1.

Σχ. 7. Θραύσμα αγγείου καθημερινής χρήσης.

του οικισμού, η οποία είναι ένα από τα ζητούμενα της αρχαιολογικής έρευνας, οι κορυφές των λόφων, όπου εμφανίζονται διάσπαρτα τα ίχνη της κατοίκησης δεν πρέπει οπωσδήποτε να έχουν υποστεί σημαντικές αλλοιώσεις. Η επιφανειακή διάβρωση βέβαια πρέπει οπωσδήποτε να έχει θίξει τα ανώτερα στρώματα κατοίκησης του οικισμού. Η άρωση επίσης και μάλιστα η μηχανική των τελευταίων ετών, πρέπει να έχει διαταράξει την επίχωση των νεότερων αρχαιολογικών φάσεων.

Η επιφανειακή κεραμική δε φαίνεται να διαφοροποιείται ανάμεσα στα άνθηρα. Η γενική αυτή ομοιομορφία της κεραμικής σε συνδυασμό με το μικρό πάχος της επίχωσης θα μπορούσε να αποτελέσει σημαντική ένδειξη ότι έχουμε μια οριζόντια επέκταση του οικισμού από το ανατολικό προς το δυτικό άνηρο. Η συνολική έκταση που καλύπτουν οι δύο επίπεδες κορυφές των ανδέρων —συμπεριλαμβανομένου και του βουλγαρικού τμήματος— υπολογίζονται γύρω στα 50 στρέμματα. Είναι σαφές ότι ο οικισμός ανήκει στον τύπο του ανοικτού οικισμού, ο οποίος αναπτύσσεται οριζόντια²⁴. Στην περίπτωση αυτών των οικισμών η διασπορά των ενδείξεων κατοίκησης σε μεγάλη έκταση δε συνεπάγεται υποχρεωτικά και αντίστοιχη οικιστική έκταση για τον οικισμό. Ανοικτό παραμένει το ενδεχόμενο των διαδοχικών επεκτάσεων της κατοίκησης κατά διάφορες χρονικές περιόδους, εφόσον μικρότερες χρονικές διαφοροποιήσεις με βάση την κεραμική και τα λοιπά αρχαιολογικά κατάλοιπα δεν είναι πάντα δυνατό να προσδιοριστούν με ασφάλεια.

β. Τα ευρήματα

Τα ευρήματα της πρώτης επιφανειακής έρευνας και κυρίως η κεραμική προσδιορίζουν τους ορίζοντες κατοίκησης του προϊστορικού οικισμού, τους οποίους έχουν εντοπίσει ήδη οι ανασκαφές του βουλγαρικού τομέα:

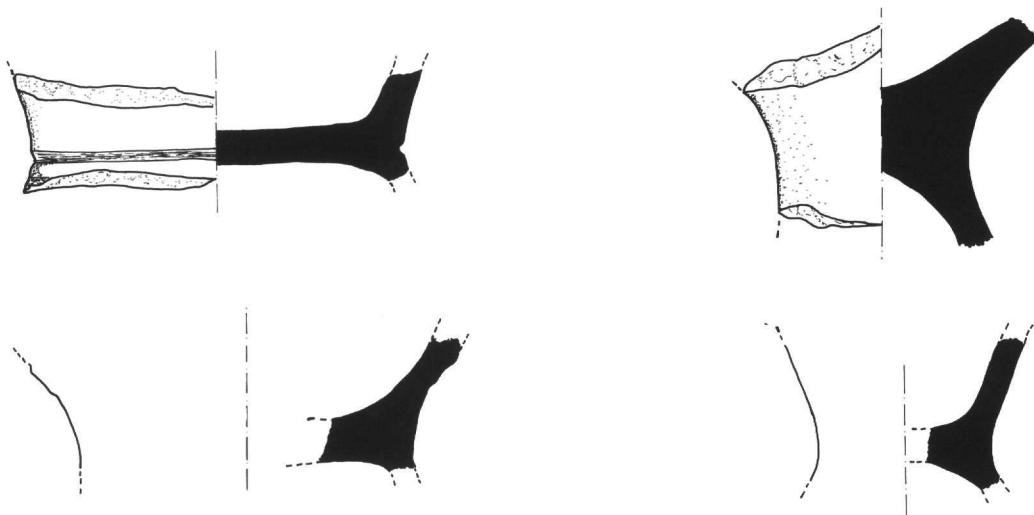
Σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα του βουλγαρικού τομέα²⁵ διακρίνονται τρεις βασικές φάσεις κατοίκησης στον οικισμό:

Η τελευταία φάση κατοίκησης του οικισμού, (φάση Ο του βουλγαρικού τομέα) από την παρουσία γραπτής κεραμικής με διακόσμηση γραφίτη και από την κεραμική με την εγγράρακτη διακόσμηση την οποία επισημαίνουν οι ανασκαφικές εκθέσεις του βουλγαρικού τομέα πρέπει να είναι σύγχρονη με τη φάση III των Σιταγρών και

24. Πρβλ. για τον τύπο αυτού του οικισμού στα Ηπειρωτικά Βαλκάνια, J. C. Chapman, *The Early Balkan Village*, *Varia Arch. Hunfaria* II (1989) 33-53 —H. Todorova, *The Eneolithic in Bulgaria*, BAR 49, 1978, 48-53.

Για τη σύνοψη των δεδομένων από το χώρο της Μακεδονίας πρβλ. I. Ασλάνη, *Η προϊστορία της Μακεδονίας I. Η Νεολιθική Εποχή* (1922) 231-236.

25. H. Todorova - J. Bojadžiev, AOP 1981, 1986, 1987.

Σχ. 8. Κωνικές βάσεις αγγείων (σχέδιο).

τη φάση II του Ντίκιλι Τας²⁶, καθώς και με την φάση Gradeschniza²⁷. Η φάση αυτή, η οποία έχει υποστεί και τη μεγαλύτερη καταστροφή από την επιφανειακή διάβρωση και την βαθιά άρωση αντιπροσωπεύεται με λίγα δείγματα χαρακτηριστικής κεραμικής στην επιφανειακή έρευνα.

Στην επιφανειακή ωστόσο κεραμική που συγκεντρώθηκε και από τους δύο λόφους είναι σαφής η παρουσία κατηγοριών κεραμικής, που παραπέμπουν στις αρχαιότερες φάσεις του οικισμού, τις οποίες έχουν επισημάνει ως φάση I και II οι Βούλγαροι ανασκαφείς²⁸. Οι φάσεις αυτές, οι οποίες σχετίζονται με τη φάση II των Σιταγρών και τη φάση I του Ντίκιλι Τας ή τη φάση I της Δήμητρας αντιπροσωπεύονται στην επιφανειακή κεραμική με ερυθρή στιλβωμένη κεραμική²⁹, (Εικ. 6) με ένα είδος γραπτής κεραμικής με ερυθρές ταινίες πάνω σε στιλβωμένο ή λειασμένο έδαφος³⁰, με γραπτή κεραμική τύπου Αχροποτάμου, καθώς και με μια κατηγορία κεραμικής, η οποία εμφανίζει τη λεπτή γραμμική διακόσμηση τύπου Αχροποτάμου αλλά με καστανό χρώμα πάνω σε ερυθρό έδαφος³¹ που πλησιάζει την τεχνική της black on red διακόσμησης (Εικ. 7). Η αδρή κεραμική χαρακτηρίζεται από γλωσσόσχημες αποφύσεις, οι οποίες εμφανίζονται με μεγάλη συχνότητα (Εικ. 8). Στην αρχαιότερη φάση του οικισμού πρέπει μάλλον να αναχθούν και τα αγγεία καθημερινής χρήσης με καρινόσχημη παρειά (Εικ. 9) καθώς και τα αγγεία με τις κωνικές

26. C. Renfrew - M. Gibutas - E. Elster, Sitagroi (1986) 397-406 (R. Evans, Pottery of Phase III), M. Seferiades, Dikili Tash, Introduction à la préhistoire de la Macédoine Orientale, BCH 107, 1983, 653-657.

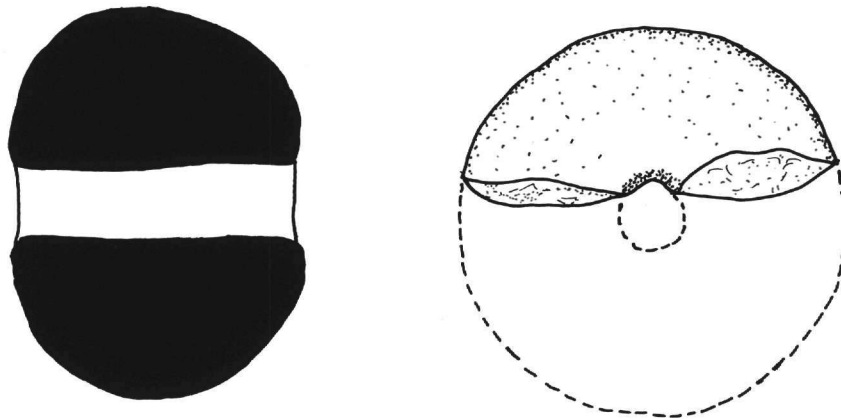
27. Πρβλ. Σιταγροί III, R. Evans, Pottery of Phase III, Sitagroi, 408-409, Πρβλ. επίσης Gradeschnitza B. Nikolov, Gradeschnitza (1976).

28. Πρβλ. H. Todorova - J. Bojadziev, AOP 1985, 1986.

29. Σιταγροί II πρβλ. Sitagroi pl. c, nr. 17.

30. Σιταγροί II πρβλ. Sitagroi 356 pl. C nr. 16.

31. Σιταγροί II πρβλ. Sitagroi pl. C nr. 11, Ντίκιλι Τας I Seferiades, 651 ό.π., εικ. 24.

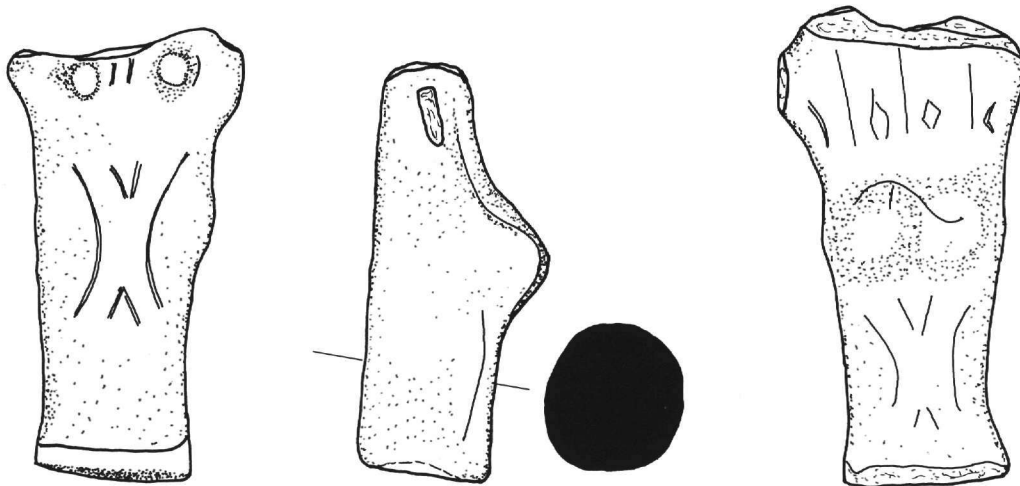

Σχ. 9. Πήλινα σφονδύλια (σχέδιο).

βάσεις, σε ορισμένες από τις οποίες εμφανίζονται οπές και ορισμένες φορές και αυλακωτή διακόσμηση (Εικ. 10)³².

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης μια κατηγορία γραπτής κεραμικής, η οποία έχει εντοπιστεί στις ανασκαφές του βουλγαρικού τομέα στην αρχαιότερη φάση κατοίκησης. Πρόκειται για μια άγνωστη ως τώρα στην Ανατολική Μακεδονία και στη Βουλγαρία γραπτή κεραμική, η οποία σύμφωνα με τις έρευνες των βουλγάρων συναδέλφων δημιουργεί διακοσμητικά θέματα χρησιμοποιώντας οργανική ύλη (φλοιό δένδρου) πάνω στο επιχρισμένο με ερυθρόχρωμο επίχρισμα και στιλβωμένο έδαφος του αγγείου³³.

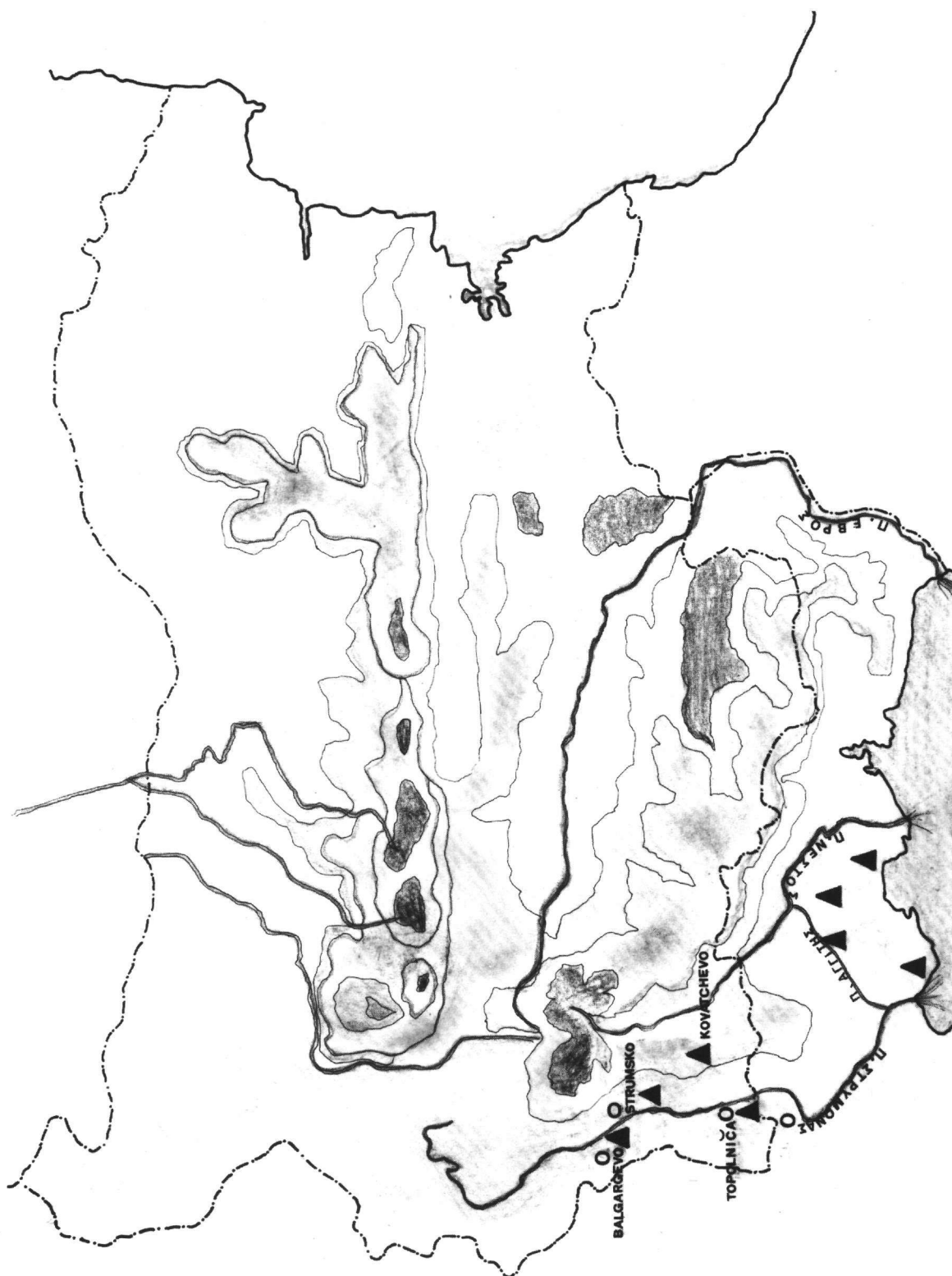
Σημαντικός είναι ο αριθμός των μικροαντικειμένων που περισυλλέχθηκαν στην επιφανειακή έρευνα και των δύο λόφων του οικισμού. Τα εργαλεία, λίθινοι πελέχεις

Σχ. 10. Σχέδια ειδωλίων.

32. Σιταγροί II πρβλ. Sitagroi, fig. 11,10, nr. 1, 3, 10.

33. Πρβλ. H. Todorova - J. Bojadžiev, AOP, 1981, 1986, 1987. Πρβλ. αντίστοιχη κεραμική από την Ουγγαρία, όπου όλη η επιφάνεια του αγγείου καλύπτεται από την οργανική ύλη.

Σχ. 11. Χάρτης διάδοσης κεραμικής τύπου Ακροποτάμου στην κοιλάδα του άνω Στρυμόνα.

(Εικ. 11), πυριτόλιθοι (Εικ. 12), τριπτήρες-μυλόπετρες (Εικ. 13), πήλινα σφονδύλια (Εικ. 14), δεν είναι δυνατόν να χρονολογηθούν χωρίς στρωματογραφία. Οι τριπτήρες (μυλόπετρες), οι οποίοι εμφανίζονται με μεγάλη συχνότητα στο επιφανειακό στρώμα της άρσης πρέπει να προέρχονται στο μεγαλύτερο ποσοστό τους από την τελευταία φάση κατοίκησης του οικισμού. Στα πήλινα ειδώλια, τα οποία εμφανίζουν συχνά εγχάρακτη διακόσμηση επικρατεί η γυναικεία μορφή, η οποία απεικονίζεται «σύμπους» με τονισμένους κυρίως του γλουτούς.

Στις λεπίδες αναγνωρίζονται διαφορετικής προέλευσης πυριτόλιθοι: Επικρατούν ο καστανόχρωμος και ο τεφρόχρωμος πυριτόλιθος, αλλά εμφανίζεται και ένα είδος μελανόχρωμου πυριτόλιθου, οπωσδήποτε όχι οφιανού. Συχνότατη είναι επίσης η χρήση της ορείας κρυστάλλου και του χαλαζία για την κατασκευή λεπίδων. Ο προσδιορισμός των πηγών προέλευσης της πρώτης ύλης που χρησιμοποιείται για την κατασκευή των πυριτολίθων αποτελεί ενδιαφέρον θέμα στα πλαίσια της γενικότερης έρευνας των πολιτιστικών και οικονομικών σχέσεων των νεολιθικών κοινοτήτων της Ανατολικής Μακεδονίας με τα Ηπειρωτικά Βαλκάνια.

Ιδιαίτερο οπωσδήποτε ενδιαφέρον για την έρευνα των πολιτιστικών σχέσεων της Ανατολικής Μακεδονίας με την Βαλκανική ενδοχώρα εμφανίζει διάδοση στον άνω ρου του Στρυμόνα των δύο χαρακτηριστικών κατηγοριών γραπτής κεραμικής της Ανατολικής Μακεδονίας, της γραπτής κεραμικής τύπου Αχροποτάμου και της γνωστής ως black on red κεραμικής. Οι έρευνες στη νοτιοδυτική Βουλγαρία έχουν δείξει όπως σημειώσαμε, ότι η διάδοση αυτών των δύο κατηγοριών γραπτής κεραμικής παρακολουθεί την κοιλάδα του Στρυμόνα και φτάνει ως τον οικισμό του Slatino στην περιοχή του Kustendi³⁴.

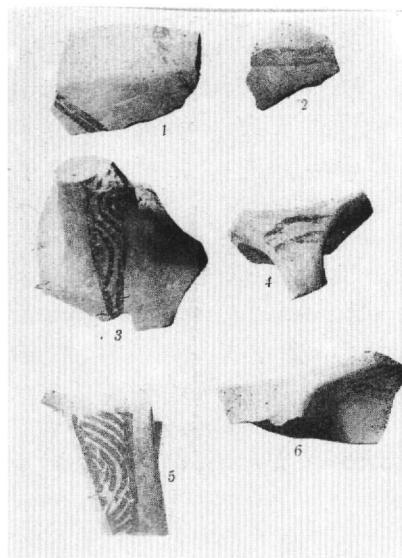
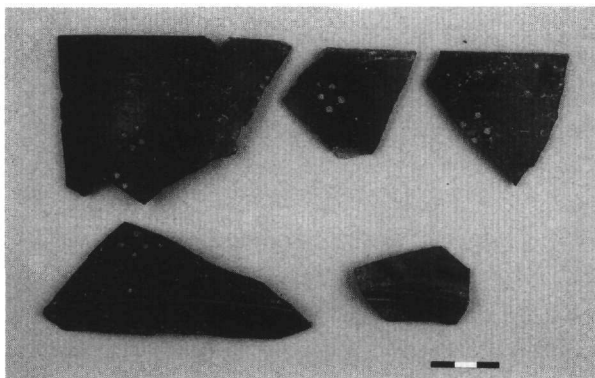
Είναι νωρίς ακόμα να συζητήσουμε τον τρόπο παραγωγής και διάδοσης αυτών των δυο κατηγοριών κεραμικής, τα κέντρα μαζικής παραγωγής και κατανάλωσης των οποίων εντοπίζονται στην Ανατολική Μακεδονία. Βασικό παραμένει πρώτα το θέμα της μελέτης της τεχνολογίας και της εντόπισης των τοπικών εργαστηρίων τόσο της τύπου Αχροποτάμου, όσο και της τύπου black on red κεραμικής. Η μελέτη του τρόπου διάδοσης αυτών των χαρακτηριστικών κατηγοριών γραπτής κεραμικής εντάσσεται στη γενικότερη μελέτη των διαφόρων πολιτιστικών στοιχείων τα οποία αντήλασαν οι νεολιθικές κοινότητες του συγκεκριμένου γεωγραφικού χώρου μέσα σ' ένα πλέγμα οικονομικών και πολιτιστικών σχέσεων, βάσει των οποίων διαμορφώθηκε τελικά η πολιτιστική κοινή αυτού του χώρου. Η ανασκαφή του προϊστορικού οικισμού Προμαχώνας-Topolnica στα πλαίσια ενός προγράμματος ελληνοβουλγαρικής συνεργασίας ανοίγει τα σύνορα και προς αυτή την κατεύθυνση.

Καβάλα,
Εφορεία Κλασικών Αρχαιοτήτων
ΚΕΡΑ,
Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών

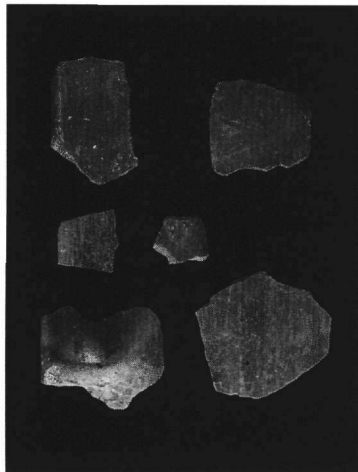
Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη

Ι. Ασλάνης
Φ. Κωνσταντοπούλου

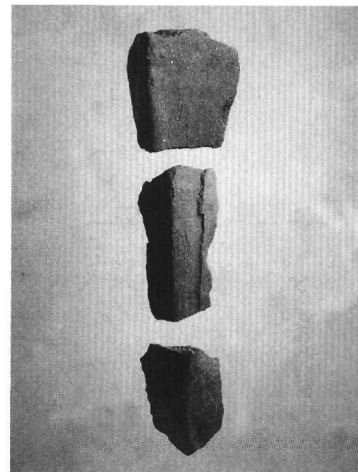
34. St. Čochadziev, Über die Frage der Chronologischen Stellung der bemalten Keramik im Still «Akropotamos-Galepsos», StT 10-12, 1992, 177-183.

1. Κεραμική προϊστορικού οικισμού Κοινότητος Χριστού Σερρών. 2. Κεραμική τύπου Αχροποτάμου προϊστορικών οικισμών Strumsko και Balgarcevo. 3. Πυραμίδα 63, ελληνοβουλγαρικών συνόρων. 4. Γενική άποψη του λόφου του προϊστορικού οικισμού από Δ. Στο βάθος το βουλγαρικό χωριό Topolnitsa. 5. Άποψη του βουλγαρικού ανασκαφικού τομέως.

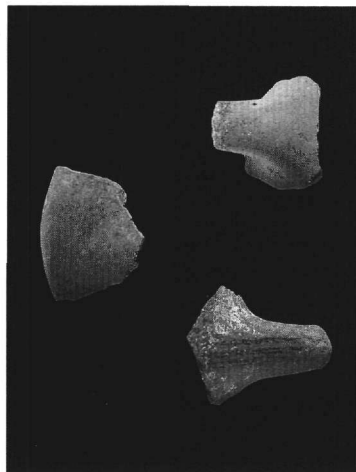
6

9

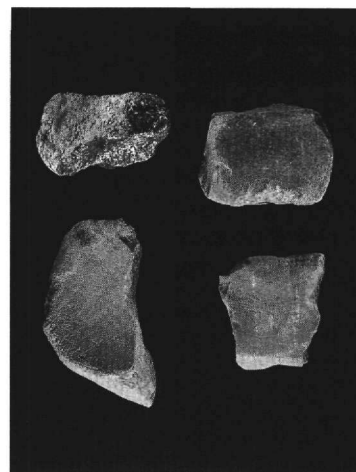
12

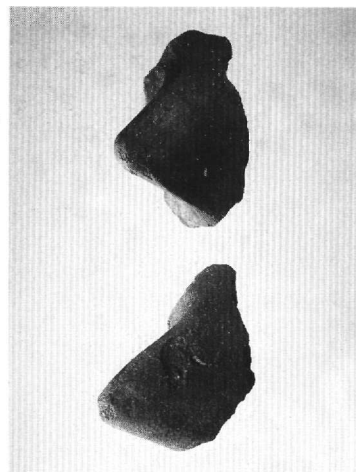
7

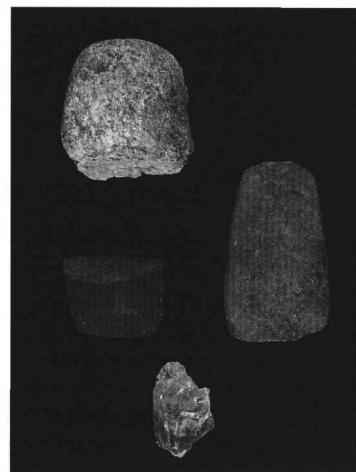
10

13

8

11

14

6. Ερυθρή στιλβωμένη κεραμική. 7. Τοπική μίμηση γραπτής κεραμικής τύπου Ακροποτάμου? Όστρακο αγγείου με γραπτή διακόσμηση από ερυθρές ταινίες. 8. Γλωσσόσχημες αποφύσεις από μεγάλα αποθηκευτικά ή μαγειρικά σκεύη. 9. Θραύσματα αγγείων καθημερινής χρήσης. 10. Κωνικές βάσεις αγγείων 11. Λίθινοι πέλεκεις. 12. Λεπίδες. 13. Μυλόπετρες-τριπτήρες. 14. Θραύσματα ειδωλίων.

